

Uluslararası Göç Hukukunda Tamamlayıcı Koruma

Ekin Turgut*, Yavuz A. Yakut*

*Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ÖZ

Tamamlayıcı Koruma uygulamaları eskiye dayansa da uluslararası hukuk ve iç hukuk kaynaklarında yakın tarihte yer almaya başlamıştır. Tamamlayıcı koruma literatürde 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin Mülteci Tanımı kapsamı dışında kalan ancak yine de Uluslararası Korumaya layık olan kimselere sağlanan koruma olarak tanımlanmaktadır. Sözleşme Dışı Mülteciler olarak adlandırılan bu kişilerin korunması için genişletilmiş bir mülteci tanımının benimsenmesi, devletlerin iç hukuklarında mülteciler ile tamamlayıcı koruma statüsü sahiplerine eş haklar tanınması gerektiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tamamlayıcı Koruma, Sözleşme Dışı Mülteci, 1951 Mülteci Sözleşmesi, Uluslararası Koruma, Mülteci

ABSTRACT

COMPLEMENTARY PROTECTION IN INTERNATIONAL MIGRATION LAW

Although the Complementary Protection practices date back to the past, they have recently started to be included in the sources of international law and municipal law. In literature, Complementary Protection is defined, as the protection for people, who fall outside the scope of the Refugee definition in 1951 Convention on Refugees, but still needs to be protected under International Protection regime. It is argued that an expanded definition of refugee should be adopted and states should give equal rights to Refugees and Complementary Protection status holders in their municipal law for people, who are defined as Non Conventional Refugees.

Keywords: Complementary Protection, Non Conventional Refugee, 1951 Convention on Refugees, International Protection, Refugee

I. Giriş

İkinci Dünya Savaşı henüz devam ederken, Sovyetler Birliği 1991 yılında dağılırken, Arap Baharı akımının sonrasında Arap devletleri kendi ülkelerindeki isyanları bastırmaya çalışırken, belki de bu olaylar sonrasında yaşanacak göç akınları kimsenin önceliği değildi. Ancak bu olaylardan sonra yaşanan bireysel ve/veya kitlesel göç hareketleri aslında göç sorununun başlıca düzenlenmesi gereken bir husus olduğunu göstermiştir. Gerçekten de 20. Yüzyılın sonlarına doğru savaş, soykırım ve insanlığa karşı suçlar gibi sebeplerden dolayı göç hareketleri büyük oranda artış göstermiştir ve içinde bulunduğumuz çağ, “göç çağı” olarak nitelendirilmektedir.¹ Mültecilerin statüsüne ilişkin en önemli uluslararası yasal düzenlemeyi 1951 tarihli Mülteciler Sözleşmesi oluşturmaktadır. Günümüzde bu sözleşmeye ve/veya bu sözleşmenin protokolüne (1967 Protokolü) 148 ülke, yani dünya devletlerinin dörtte üçü taraftır.^{2,3} Fakat bu sözleşmede öngörülen mülteci tanımının dışında kalan ve yine de bu sözleşmenin sağladığı uluslararası korumadan faydalanması gereken kişilerin olduğu savunulmaktadır.⁴ Bu çalışmada da detaylı olarak inceleneceği üzere bu kişilerin korunmasını sağlamak amacıyla çeşitli yollar benimsenmekte ve bunlardan bir tanesini de “tamamlayıcı koruma” oluşturmaktadır.

II. Tamamlayıcı Koruma Nedir?

1. Tarihsel Süreç

Tamamlayıcı koruma kavramı 1990’lı yıllardan itibaren ortaya çıkan bir kavram olmasına rağmen uygulamaları çok daha eskiye dayanmaktadır.⁵ Bu kavramın daha net biçimde anlaşılması için ilk önce mülteciler bakımından yapılan düzenlemelerin tarihinden kısaca bahsetmek gerekir. 20. Yüzyılın ilk yıllarına kadar mülteci kavramına ait ilk tanımlar, ulusal düzeyde tutulmuştur. Her ne kadar Milletler Cemiyeti tarafından mülteci kavramına ilişkin kapsayıcı bir tanım yapılmak istenmişse de, devletlerin bu alanı kendi egemenlik alanları içinde değerlendirmeleri

¹ Nasih Sarp Ergüven ve Beyza Özturanlı, “Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2013): 1011.

² “About Us: UNHCR,” UNHCR, erişim 14 Mayıs, 2020, <https://www.unhcr.org/about-us.html>.

³ 1951 tarihli Mülteciler Sözleşmesi ve 1967 tarihli Protokolü için bkz.

<https://cms.emergency.unhcr.org/documents/11982/55726/Convention+relating+to+the+Status+of+Refugees+%28signed+28+July+1951%2C+entered+into+force+22+April+1954%29+189+UNTS+150+and+Protocol+relating+to+the+Status+of+Refugees+%28signed+31+January+1967%2C+entered+into+force+4+October+1967%29+606+UNTS+267/0bf3248a-cfa8-4a60-864d-65cdfecel4d47>

⁴ Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 279.

⁵ Jane McAdam, *Complementary Protection in International Refugee Law* (New York: Oxford University Press, 2007), 23.

sonucu ortak bir düzenlemeye varılamamıştır.⁶ Fakat 1933 senesinde, artan göç olayları nedeniyle, Amerika kıtasında yer alan yirmi devlet Montevideo Sözleşmesini⁷ imzalamışlardır. Bu sözleşmenin önemi, tamamlayıcı koruma ve uluslararası koruma statülerinin temel ilkelerinden biri olan geri gönderilmeme ilkesini (*non-refoulement principle*) ilk kez bağlayıcı olarak düzenleyen uluslararası sözleşme olmasıdır.^{8,9}

1945 yılında İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte savaş sebebiyle geri planda bırakılmış olan göç sorunu gözle görülür hale gelmiştir. Bu sorunu çözmek amacıyla 1950 yılında Birleşmiş Milletler (BM) bünyesi altında Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) kurulmuştur. BMMYK, BM üye devletleri ile birlikte mülteciler ve vatansız kişilerin korunmasına ilişkin çeşitli toplantılar yapmış, ilke kararları benimsemiş¹⁰ ve bunun sonucunda 1951 yılında Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi¹¹ imzalanmıştır. Başlangıçta üç yıl için kurulmuş olan BMMYK bu sözleşmenin ortaya çıkması ile birlikte sürekli bir işlev kazanmıştır.¹²

2. Tanım

1951 Sözleşmesinde mülteci şu şekilde tanımlanmaktadır:

“İrki, dini, taabiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasal düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut taabiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıstır.”

⁶ a.g.e., sf. 24

⁷ 1933 tarihli Montevideo Sözleşmesinin tam metnine buradan ulaşılabilir: https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo_Convention.pdf.

⁸ McAdam, *Complementary Protection in International Refugee Law* (New York: Oxford University Press, 2007), 26.

⁹ Geri gönderilmeme ilkesinin artık bir uluslararası örf ve adet kuralı ve hatta bir *jus cogens* kural niteliğinde olduğu ile ilgili görüşler için bkz.

Aslı Bayata Canyaş, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi,” *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2015): 78-79.

¹⁰ Bunlarda bir tanesi olan 16 Ağustos 1950 tarihli ilke kararları (*resolutions*) için bkz.

<https://www.unhcr.org/excom/ecores/3ae69efd2/refugees-stateless-persons-resolutions-11-16-august-1950.html>.

¹¹ 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi Sözleşmenin tam metni için bkz.

<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>.

¹² “Refugees,” UN, erişim 14 Mayıs, 2020, <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/refugees/>.

Bu tanıma uyan kişilere mülteci statüsü verilecektir. Fakat Cenevre Sözleşmesindeki mülteci tanımı kapsamına girmediği için mülteci olarak kabul edilemeyen ancak hayatı ve özgürlüğü tehdit altında olduğu için uluslararası korumaya layık olan kişiler de bulunmaktadır.¹³ Doktrinde, 1951 Cenevre Sözleşmesinde yer almayan, genelleştirilmiş şiddet veya kamu düzenini ciddi şekilde bozan durumlardan kaçan kişilerin sözleşmede tanımlanan mülteci statüsü içinde yer almadığına dikkat çekilmektedir.¹⁴ BMMYK ve doktrin bu kişileri “sözleşme dışı mülteciler”, veya “de facto mülteciler” olarak tanımlamaktadır.¹⁵ Doktrinde tamamlayıcı koruma için benimsenmiş tanıma göre, tamamlayıcı koruma “devletlerin uluslararası hukuktan doğan ve 1951 Cenevre Sözleşmesi hükümlerini tamamlayan koruma yükümlülükleridir”.¹⁶ Bu koruma türü geri gönderilmeme ilkesini de içine alan ancak ondan daha geniş bir kavram olarak nitelendirilmektedir.¹⁷

Belirtmek gerekir ki tamamlayıcı korumaya alternatif koruma yolları da uluslararası hukukta mevcuttur.

3. Kapsam Dışında Kalan Kişilerin Korunması

Sözleşme dışı mülteciler tamamlayıcı korumadan yararlanabilirler fakat bu korunmanın sağlandığı tek yol değildir. Gerçekten de bölgesel düzenlemelerden yararlanarak ya da başka hukuki statüler yaratılarak da koruma sağlanabilir. Kural olarak tamamlayıcı koruma dışındaki statülerden yararlanan kişilerin, tamamlayıcı korumadan faydalanmayacağı kabul edilmektedir. Yine unutmamak gerekir ki 1951 Sözleşmesi uyarınca mülteci statüsünün verilmesinin mümkün olduğu hallerde de tamamlayıcı koruma rejimine başvurulamaz, zira 1951 Sözleşmesinin tanıdığı koruma “esas” koruma biçimidir.¹⁸ Bu anlamda tamamlayıcı koruma yerinden edinilmiş kimselerin korunması için adeta bir son çaredir.

¹³ Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 279.

¹⁴ Işıl Özkan, *Göç-İltica ve Sığınma Hukuku* (Ankara: Seçkin Hukuk Yayıncılık, 2018), 376.

¹⁵ a.g.e., sf. 323, Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), 7, paragraf 16.

¹⁶ Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 294.

¹⁷ Zeynep Deniz Altınsoy, “Yabancılar Hukuku Çerçevesinde Uluslararası Koruma” (Doktora Tezi, Çağ Üniversitesi, 2015), 34

¹⁸ Jens Vedsted-Hansen, *Complementary or Subsidiary Protection? Offering an Appropriate Status Without Undermining Refugee Protection* (Aarhus: UNHCR, 2002), 1.

a. Vatansız Kişiler

1951 Sözleşmesinin ardından akit devletler 1954 yılında Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmeyi¹⁹, 1961 tarihinde de Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi²⁰ imzalamıştır. Bu sözleşmelerle vatansızlar için farklı bir hukuki statü yaratılmıştır ve bu nedenle mülteci olmayan vatansızlar için tamamlayıcı koruma hükümlerine başvurulmasına gerek yoktur.²¹ Akit devletlerin iç hukuklarında vatansızlar hakkında düzenlemiş olduğu yasal statü vatansızları koruyacaktır. Ayrıca bu sözleşmeler geri gönderilmeme ilkesinden ziyade²² vatansız kimselere asgari muamele standartlarının oluşturulmasına yöneliktir.²³ Fakat bu sözleşmelere taraf olmayan devletler bakımından vatansızların korunması adına buldukları ülkenin tamamlayıcı koruma statüsünden yararlanabilecekleri kabul edilmesi gerektiği savunulmaktadır.²⁴

b. Genişletilmiş Mülteci Tanımı

Uygulamada devletlerin tamamlayıcı koruma statüleri getirmektense genişletilmiş bir mülteci tanımını tercih ettikleri de görülmektedir. Fakat BMMYK'nın açıkça belirttiği üzere bunlar tamamlayıcı koruma kapsamında olmayıp, sözleşme dışı mülteciler, akit devletlerde bu sözleşmelere göre ve 1951 Sözleşmesinde düzenlenenden farklı bir mülteci statüsünü kazanırlar.²⁵ Bu anlamda karşımıza iki önemli örnek çıkmaktadır: OAU Mülteci Sözleşmesi ve Cartagena Bildirisi.

¹⁹ 1954 yılında Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmenin tam metni için bkz.

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin127.pdf.

²⁰ 1961 tarihinde de Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi için bkz. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc058/kanuntbmmc058/kanuntbmmc05801883.pdf.

²¹ Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), 3, dipnot 6.

²² BMMYK vatansız kişiler için geri gönderilmeme tehlikesi ile çok da sık karşılaşılmadığından bahsetmektedir bkz. Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), 3, dipnot: 6.

²³ "Complementary Protection for Asylum Seekers Overview of the International and Australian Legal Frameworks," Elibrit Karlsen, erişim 14 Mayıs, 2020, https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp0910/10rp07 - ftn61.

²⁴ McAdam, *Complementary Protection in International Refugee Law* (New York: Oxford University Press, 2007), 40, dipnot 129.

²⁵ Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), 7, paragraf 17.

aa. OAU Mülteci Sözleşmesi²⁶

1969 tarihinde Afrika Bölgesel Örgütü tarafından Afrika’da artan göç olayları ile mücadele etmek amacıyla kabul edilmiştir. Sözleşmede mültecinin tanımının yer aldığı 1. Madde 1951 Sözleşmesinin tanımını kabul etmekte bunun yanında 1.maddenin 2.fıkrasında mültecinin tanımı şu şekilde genişletilmektedir:

“Mülteci terimi aynı zamanda kendi menşe ülkesinin ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği, ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka yerde sığınma aramak için daimi ikamet ettiği yeri terk etmeye zorlanan herkes için geçerli olacaktır.”

bb. Cartagena Bildirisi²⁷

1984 tarihinde Orta Amerika, Meksika ve Panama’daki mültecilerin yaşadığı problemlerin, yasal ve insancıl yollarla çözümü için getirilmiştir. Cartagena Bildirisinde de OAU Mülteci Sözleşmesine benzer bir şekilde genelleştirilmiş şiddet ve kamu düzeninin ciddi şekilde ihlal edilmesi nedeniyle menşe ülkesini terk etmek zorunda kalan kişileri de kapsamına alan bir mülteci tanımı yapmıştır. Gerçekten de bildirinin 3.kısımının 2. Maddesinde şöyle denmektedir:

“Bölgede kullanılması tavsiye edilen mülteci tanımı ya da kavramı, 1951 Sözleşmesinin ve 1967 Protokolünün öğelerini içerdiği gibi, bunun yanı sıra, yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri, ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri, ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinden kaçan kişileri de kapsayacaktır.”

Ekleme gerekir ki BMMYK da 1951 Sözleşmesinde yer alan mülteci tanımının devletlerce genelleştirilmiş şiddet ve kamu düzenini ciddi anlamda bozan haller için de genişletilmesini tavsiye etmektedir²⁸

III. Tamamlayıcı Korumanın Kapsamı Nasıl Belirlenir?

BMMYK hem sözleşme mültecileri hem de sözleşme dışı mültecileri yetkisi altına alan bir BM organı konumundadır.²⁹ Bu bakımdan BMMYK İcra Komitesinin

²⁶ 1969 tarihli OAU Mülteci Sözleşmesinin tam metni için bkz.

<https://www.refworld.org/docid/3ae6b36018.html>.

²⁷ 1984 tarihli Cartagena Bildirisinin tam metni için bkz.

<https://www.refworld.org/docid/3ae6b36ec.html>.

²⁸ Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), 50, paragraf 143.

(ExCom) 7 Ekim 2005 tarihli Sonuç Belgesi³⁰ önem taşımaktadır. Bu belgede tamamlayıcı korumanın öneminden söz edilmekte ve belge, üye devletleri tamamlayıcı koruma uygulamalarını sıklaştırmaya teşvik etmektedir (i). İcra Komitesi, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü dışında kalan kimseler için tamamlayıcı korumanın bir ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.³¹ Sözü edilen Sonuç Kararı bağlayıcı olmasa bile tamamlayıcı koruma konusunun uluslararası düzeyde kapsamlı olarak ele alındığı bir belgedir.³² Ayrıca bu belge devletlerin tamamlayıcı koruma düzenlemelerini bir sorumluluk olarak anlamalarına yol açmıştır.³³

Ancak bu tamamlayıcı koruma düzenlemelerinin nasıl inşa edileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu soruyu cevaplarken Sonuç Bildirisi yol gösterici olmaktadır. Sonuç bildirisi, mülteci hukuku alanının dinamik bir yapıya sahip olduğunu belirterek, tamamlayıcı koruma düzenlemelerinde Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk alanlarında yer alan ilkelerin yol gösterici olduğunu tavsiye eder (c). Ayrıca temel hak ve özgürlükler bakımından ayrımcılık yapılmamasını ve çocuğun üstün yararı ile aile birleşimi gibi ilkelerin devletlerce gözetilmesini teşvik eder (n).

Sonuç Kararının eleştirilen yönü tamamlayıcı korumadan yararlanan kişilere bahsedilecek hakların 1951 Sözleşmesinin mültecilere tanıdığı haklar ile aynı olması yönünde açık bir hükmün bulunmamasıdır.³⁴ Oysa doktrinde ileri sürülen görüş, tamamlayıcı koruma statüsünden faydalanacak kimselere, 1951 Sözleşmesi mültecilerine tanınan hakların mümkün olduğunca aynı biçimde sağlanması gerektiğidir. Nitekim bu kişilere sağlanacak haklar belirlenirken önemli olan hangi statüye sahip olduğu değil, hangi haklara ihtiyaç duyulduğudur.³⁵

Belirtmek gerekir ki Sonuç Kararı'na uysun veya uymasın, devletlerin tamamlayıcı korumaya ilişkin iç hukuklarında yapacakları düzenlemelerde; Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuktan kaynaklanan

²⁹ Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), X.

³⁰ ExCom 7 Ekim 2005 tarihli Sonuç Belgesi için bkz.

<https://www.unhcr.org/excom/exconc/43576e292/conclusion-provision-international-protection-including-complementary-forms.html>.

³¹ Işıl Özkan, *Göç-İltica ve Sığınma Hukuku* (Ankara: Seçkin Hukuk Yayıncılık, 2018), 324.

³² Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 296.

³³ Ümmühan Elçin Ertuğrul, "Silahlı Çatışmadan Kaçanların (Yerinden Edilenlerin) Uluslararası Hukukta Korunması," *Ankara Barosu Dergisi* (2017): 173.

³⁴ Guy S. Goodwin-Gill and Jane McAdam, *The Refugee in International Law* (New York: Oxford University Press, 2007), 296.

³⁵ Jens Vedsted-Hansen, *Complementary or Subsidiary Protection? Offering an Appropriate Status Without Undermining Refugee Protection* (Aarhus: UNHCR, 2002), 7.

yükümlülükleri nedeniyle takdir yetkileri kısıtlanacaktır.³⁶ Zira pek çok devlet, özellikle geri gönderilmeme ilkesi bakımından, Uluslararası Hukuk kaynaklı yükümlülüklerle sahiptir. Devletlere ait bu yükümlülüklerin ve bireylere tanınan hakların düzenlendiği bazı metinler bu çalışma kapsamında aşağıda düzenlenmiştir.³⁷

İlgili kaynaklardan bir tanesi **İşkence ve diğer Zalimane, Gayri insani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesi**³⁸’dir. İlgili sözleşmenin 3. Maddesinde somutlaştığı üzere bireylerin, eğer işkenceye maruz kalma tehlikesi olduğuna dair önemli sebepler varsa, menşe ülkesine geri gönderilmeleri yasaklanmakta ve bireyler koruma altına alınmaktadır.³⁹

Tamamlayıcı koruma ilkelerinin yer aldığı bir başka kaynak **Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (MSHS)**⁴⁰’dir. Sözleşmenin 6. Maddesi her insanın yaşama hakkı olduğunu ve bunun elinden alınamayacağını, 7. Maddesi ise bireylerin gerçek bir riske maruz kalacakları ülkeye geri gönderilmelerini engelleyici hükümler olarak yorumlanmaktadır.

MSHS ile birlikte kurulan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin (BMİHK) 2020 tarih ve CCPR/C/127/D/2728/2016 sayılı kararı, iklim değişikliklerinin⁴¹ geri gönderilmeme ile ilişkisinin kurulması bakımından ilgi çekicidir. Kiribati Cumhuriyeti vatandaşı olan Ioane Teitiota, kendi ülkesindeki yükselen deniz seviyesinin hayatını tehlikeye atacak boyutta olduğu ve geri gönderilmesi halinde Yeni Zelanda Göç Kanununda düzenlenen yaşama hakkının ihlal edileceği sebebiyle Yeni Zelanda’da mültecilik başvurusunda bulunmuştur. Ancak bu başvurusu Yeni Zelanda’nın yetkili organlarınca reddedilmiş ve Teitiota

³⁶ a.g.e., sf. 7.

³⁷ Bu konuda daha detaylı bir inceleme için bkz.

Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 297-309.

³⁸ 1984 tarihli İşkence ve diğer Zalimane, Gayri insani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesi için bkz.

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cat.aspx>

³⁹ “Complementary Protection for Asylum Seekers Overview of the International and Australian Legal Frameworks,” Elibrit Karlsen, erişim 14 Mayıs, 2020,

https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp0910/10rp07_-_ftn61.

⁴⁰ 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi için bkz.

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

⁴¹ İklim değişikliklerini tamamlayıcı koruma statüsünün verilmesi için geçerli bir sebep olarak değerlendiren Lüksemburg İdari Mahkemesi, 3. Dairesinin vermiş olduğu 2017 tarih ve 38651 sayılı karar için bkz.

<https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/38651.pdf>.

İklim değişikliklerinin tamamlayıcı koruma üzerindeki etkisi hakkında detaylı bilgi için bkz.

Jane McAdam, *Climate Change, Forced Migration and International Law* (New York: Oxford University Press, 2012).

ülkesine geri gönderilmiştir. Teitiota, MSHS'nin 6.maddesinde yer alan yaşama hakkının ihlal edildiği gerekçesi ile BMİHK'ya başvurmuştur. BMİHK somut olaylar ışığında Teitiota'nın savunmasını yeterince ciddi bulmamış ancak iklim değişikliğinin sonuçlarının ileride daha da ağırlaşması durumunda kişinin geri gönderilmesinin yaşamını tehlikeye atacağı veya insanlık dışı ya da küçük düşürücü muameleye maruz kalabilmesi riskini doğurabileceğini belirtmiştir.⁴²

Bir diğer önemli kaynak **Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (ÇHS)**⁴³'dir. ÇHS uluslararası insan hakları ilkelerine ilişkin genel düzenlemeleri kabul etmiş, bunun yanında çocuklar için daha özel koruma hükümleri de getirmiştir. Belirtmek gerekir ki, bu sözleşmenin hükümleri sınırlama tanımaz ve mutlak niteliktedir. Bu yönüyle çocuklara yetişkinlere kıyasla daha geniş bir koruma tanınmıştır.⁴⁴ O halde, kanun koyucular hareket ederken, çocuğa verilecek hukuki statünün niteliğine bakmaksızın her şeyden önce onun çocuk olduğu göz önünde bulundurarak ve çocuğun üstün yararı doğrultusunda düzenleme yapmalıdır.⁴⁵

Bu çalışma kapsamında incelenen son ve diğer kaynaklara nazaran en kapsamlı kaynak **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)**⁴⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır. Mülteciler ve sığınmacılar için birden fazla hakkı düzenleyen pek fazla uluslararası düzenleme olmamasına karşın, AİHS birden fazla hakkın düzenlenmesi nedeniyle çok yönlü bir sözleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sözleşme hükümlerinin bir ayırım yapılmaksızın herkese uygulanması ve etkin bir yargılama sistemini de beraberinde getirmesi sözleşmenin öne çıkan özelliklerindedir.⁴⁷ Sözleşme; İşkence Yasağı (md.3), Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı (md.8), Etkili Başvuru Hakkı (md. 13) ve Bireysel Başvurular (md. 34) gibi pek çok farklı hakka yer vermektedir. Bunun yanında AİHS sağladığı kimi haklar yönüyle daha kapsamlı bir etkiye sahiptir. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) 3. Madde ile ilgili içtihatları incelendiğinde, geri gönderme yasağına 1951 Sözleşmesinin ilgili

⁴² BMİHK'nın CCPR/C/127/D/2728/2016 sayılı kararı için bkz.

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR/C/127/D/2728/2016&Lang=en.

⁴³ 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi için bkz.

<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

⁴⁴ Jane McAdam, "Seeking Asylum Under the Convention on the Rights of the Child: A Case for Complementary Protection," *International Journal of Children's Rights* (2006): 253.

⁴⁵ a.g.e., sf. 269

⁴⁶ 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi için bkz.

https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

⁴⁷ Aslı Bayata Canyaş, "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi," *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2015): 79

yasağı düzenleyen 33. Maddesi ile karşılaştırıldığında daha kapsamlı bir etki tanındığı görülür.⁴⁸ Burada dikkat edilmesi gerek nokta 3. Maddenin mutlak ve sınırlama kabul etmez nitelikte olduğudur. Gerçekten de AİHM Chahal Kararı⁴⁹ ile 3. Maddenin mutlak olarak uygulanması gereken ve hiçbir şekilde sınırlama kabul etmeyen nitelikte olduğunu belirtmiştir.

Ancak AİHS bakımından tanınan hakların her biri mutlak bir etkiye sahip değildir. Gerçekten de, sözleşmenin 8. Maddesi, aile hayatını koruma bakımından, 3. Maddenin aksine mülteciler ve sığınmacılar için belirli koşullar altında güvence sağlar. Başka bir deyişle, buradaki koruma mutlak nitelikte değildir.⁵⁰ Zira 8. Maddenin 2. Fıkrasında bu kurala kamu güvenliği, ulusal güvenlik, suç işlenmesinin önlenmesi gibi birtakım sınırlamalar getirilmiştir.

IV. Tamamlayıcı Koruma Düzenlemeleri

Yukarıda yer verilen başlıca ilkeler tamamlayıcı koruma statüleri yaratılırken devletlere örnek teşkil etmiştir. Bir tamamlayıcı koruma statüsünün (ikincil koruma terminolojisi ile) yaratıldığı ilk bağlayıcı nitelikteki düzenleme ise Avrupa Birliği (AB) tarafından yapılmıştır. AB için göç, Soğuk Savaş sonrası döneme kadar bir sorun teşkil etmese de, bu dönemden sonra artan göç akımları ile baş etmek AB için zorlayıcı hale gelmiştir. Göç ve özellikle düzensiz göçle baş edebilmek adına 1999 yılından günümüze AB'nin ortak bir iltica sistemi kurmak için çabası olduğu görülmektedir. 1999-2005 yılları arasında yaratılan Avrupa Göç Fonu, kabul edilen Geçici Koruma Direktifi, Aile Birleşimi Direktifi ve Vasıf Direktifi gibi uygulamalar Ortak Avrupa İltica Sisteminin oluşmasında yapı taşlarını oluşturmuştur.⁵¹

Ayrıca belirtmek gerekir ki, AB'nin Avrupa-Akdeniz güvenlik politikasının artan göç ve terör olayları karşısında yetersiz kalmasıyla üye devletler 2004 yılında Avrupa Komşuluk Politikasını benimsemişlerdir.^{52,53} Belirlenen politika ile Avrupa Birliği, komşu ülkeleriyle, bölgedeki göç ve hareketlilikle mücadele bakımından bir

⁴⁸ Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 302.

⁴⁹ AİHM'nin verdiği Chahal kararı için bkz.

<https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b69920.pdf>.

⁵⁰ Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 305.

⁵¹ "Common European Asylum System," European Commission, erişim 14 Mayıs, 2020, https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en.

⁵² Pınar Bilgin, *Regional Security in the Middle East: A Critical Perspective*. (London: Routledge, 2019), 161-165.

⁵³ Avrupa Birliğinin dış ve güvenlik politikaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz.

R. A. Del Sarto, *Contested State Identity and Regional Security in the Mediterranean Area* (New York: Palgrave Macmillan, 2006).

Pınar Bilgin, *Regional Security in the Middle East: A Critical Perspective* (London: Routledge, 2019).

ortaklık kurma amacını gütmüştür.⁵⁴ AB, bir göç akımıyla karşılaşmasının olası olduğu doğu ve güney sınırlarındaki komşu ve göç için hedef ülkenin bir AB ülkesi olması durumunda, transit ülke niteliğindeki ülkelerde, Avrupa Komşuluk Politikası uyarınca kurulan ortaklığın öngörüldüğü alanlardaki politikalarının “dışsallaştırılmasını” amaçlamaktadır.⁵⁵ Bu yolla AB’nin ikincil koruma statüsünün komşu ülkelerinde de benimsenecek bir hukuki statü olmasını arzuladığından söz etmek mümkündür.

1. AB

Ortak Avrupa İltica Sistemi içerisindeki çeşitli düzenlemelerden bir tanesi 2004 tarihli Vasıf Direktifidir. Direktif tamamlayıcı koruma sahipleri için “ikincil koruma” statüsünü yaratmış ve mülteciler ile ikincil koruma sahipleri için örnek statünün nasıl olacağını belirlemiştir. İkincil Koruma statüsü sahibi kişi, 1951 Sözleşmesinde yapılan mülteci tanımı kapsamı dışında kalan ama yine de Uluslararası Korumaya ihtiyaç duyan üçüncü ülke vatandaşları veya vatansızlar olarak tanımlanmaktadır.⁵⁶

Bu direktif ile Avrupa Birliği Hukukunun tamamlayıcı korumaya ilişkin olarak benimsediği ilkelerin üye devletler bakımından yakınlaştırılması amaçlanmaktadır. Belirtmek gerekir ki bu direktifle düzenlenen ilkeler üye devletlerin tamamlayıcı koruma rejimlerinin yerini almaz, onları tamamlar. Direktifin dibace kısmında yer alan 5. Maddesinde mülteciler için öngörülen kuralları tamamlayıcı nitelikte ve ayrı bir statü olarak ikincil koruma statüsünün verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Avrupa İltica Destek Ofisi (EASO) verilerine göre Mart 2018-Mart 2020 tarihleri arasında toplam 130.283 kişiye AB ülkeleri tarafından İkincil Koruma statüsü sağlanmıştır.⁵⁷

Vasıf Direktifi tamamlayıcı koruma ile ilgili bağlayıcı nitelikteki ilk düzenleme olduğundan aşağıda bu statünün nasıl ele alındığı detaylı olarak incelenmiştir.

⁵⁴ “European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations,” European Commission, erişim 14 Mayıs, 2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/european-neighbourhood-policy_en.

⁵⁵ Pinar Bilgin, *Regional Security in the Middle East: A Critical Perspective* (London: Routledge, 2019), 164-165.

⁵⁶ 2004 tarihli Vasıf Yönergesinin tam metni için bkz.

<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:304:0012:0023:EN:PDF>.

⁵⁷ “Latest Asylum Trends,” EASO, erişim 14 Mayıs, 2020, <https://www.easo.europa.eu/latest-asylum-trends>. Rapora göre Mart 2020 ayında en çok başvuru 52.166 ile Afganistan’dan yapılmıştır.

a. Kazanılması

Direktif uyarınca ikincil koruma statüsünün kazanılabilmesi için kişinin geri gönderilmesi halinde uğrayacağı ciddi bir zararın varlığı gerekmektedir. “Ciddi bir zarar” direktifin 15. Maddesi uyarınca şu üç halde mümkündür:

- a) İdam cezasına çarptırılacak olma veya bu cezanın infazı
- b) Kişinin menşe ülkesinde işkence, gayrı insani ya da onur kırıcı muameleye maruz kalacak olması
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle kişinin şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşması

b. Sağlanan Haklar

Bu hallerin varlığı durumunda ilgili üçüncü ülke vatandaşına ikincil koruma statüsü verilecektir. İkincil koruma statüsünden yararlanan kişilere çeşitli haklar tanınır. Bu haklardan bahsetmeden önce belirtmek gerekir ki Vasıf Direktifi md. 20/7 uyarınca üye devletler uluslararası hukuktan kaynaklanan sorumluluklarına ve bu direktife uygun biçimde, ikincil koruma statüsü sahiplerine bu direktifle düzenlenen hakları tanıırken çeşitli sınırlamalar getirebilirler. İlgili haklara ilişkin düzenleme direktifin 21 ile 34. Maddeleri arasında bulunmaktadır. Mültecilerin sahip olduğu haklar ile ikincil koruma statüsü sahiplerinin sahip olduğu haklar genel itibariyle aynı şekilde düzenlenmiş olup belli noktalarda da birbirinden ayrılmaktadır. Hem mülteciler hem de ikincil koruma statüsü sahiplerine aynı şekilde tanınan haklar aşağıdaki gibidir:

1. Geri göndermeme İlkesi (md. 21)
2. Bilgilendirme Hakkı (md. 22)
3. Aile Birleşimi Hakkı (md. 23)
4. Eğitim Hakkı (md. 27)
5. Barınma Hakkı (md. 31)
6. Üye Devlet İçinde Serbest Dolaşım Hakkı (md. 32)
7. Talep Halinde Menşe Ülkeye Geri Gönderilme Hakkı (*Repatriation*) (md. 34)

Mülteciler ile ikincil koruma statüsü sahiplerine farklı biçimde tanınan haklar da mevcuttur. Direktifte genel olarak görülen eğilim, ikincil koruma statüsü sahiplerine, aşağıda tanınan haklar verilirken, üye devletlere daha geniş bir takdir

yetkisinin verilmiş olması veya bu haklardan mültecilerin ikincil koruma statüsü sahiplerine göre daha kapsamlı olarak yararlanmasıdır.

1. Oturma İzni (md. 24)⁵⁸: İlgili statüler kazanıldıktan hemen sonra, mültecilere üç yıllık, ikincil koruma sahiplerine ise bir yıllık ve her ikisi için de yenilenebilir bir oturma izni verilecektir.
2. Seyahat Belgesi (md. 25): Mültecilere 1951 Sözleşmesinde yer alan Seyahat Belgesi Örneğine göre seyahat belgesi verilir. İkincil koruma statüsü sahiplerine ise ancak ulusal pasaport veya seyahatine elverişli belgeleri bulunmadığı takdirde ve en azından başka bir ülkede bulunmalarını gerektiren ciddi insancıl sebeplerin ortaya çıkması durumunda seyahat belgesi verilir.
3. İşgücüne Katılma Hakkı (md. 26)⁵⁹: Her iki statü sahibine de bu statülerinin kazanmalarının ardından, o meslek grubunda ve kamu düzenince aranan genel kurallara uyacak şekilde, kendi işlerinde veya başka birinin emrinde çalışma hakkı tanınır. Ancak ikincil koruma statüsü sahipleri bakımından, üye devlet, iş gücü piyasasını dikkate alarak ve ulusal hukukuna uygun biçimde bu kişilerin iş gücüne katılma haklarını belirli bir süreyle sınırlı olarak tanıyabilir. Yine hem mültecilere hem de ikincil koruma statüsü sahiplerine, üye devletler tarafından, yetişkinlere tanınan, işleriyle ilgili eğitim alma imkanından yararlanma, mesleki eğitim alma ve işyerine ilişkin tecrübe edinebilmeleri için gerekli imkanlar sağlanacaktır. Mülteciler bu imkanlardan üye devlet vatandaşı ile eşit ölçüde yararlanırken, ikincil koruma statüsü sahiplerine ise ne ölçüde uygulanacağı üye devletlerin takdirindedir.
4. Sosyal Yardım (md. 28): Sosyal yardım imkanlarından mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahipleri üye ülkenin vatandaşıyla eşit koşullarda yararlanırlar. Ancak üye devletler ikincil koruma statüsü sahiplerine bu hak bakımından çeşitli sınırlamalar getirebilir. Sınırlama yapılması halinde, üye devletin ikincil koruma statüsü sahibine bu hakkı daha sonrasında vatandaşlarıyla eşit derecede ve aynı şekilde kullandırması gereklidir.

⁵⁸ 2011'de yapılan değişiklik ile beraber bu hüküm değişmiştir, bkz. Sf. 13

⁵⁹ 2011'de yapılan değişiklik ile beraber bu hüküm değişmiştir, bkz. Sf. 13

5. Sağlık Hizmetleri (md. 29): Sağlık hizmetleri imkanları bakımından da mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahipleri üye ülke vatandaşlarıyla eşit koşullarda yararlanırlar. Ancak üye devletler ikincil koruma statüsü sahiplerine bu hak bakımından çeşitli sınırlamalarda bulunabilir. Sınırlama yapılması halinde, üye devletin ikincil koruma statüsü sahibine bu hakkı daha sonrasında vatandaşlarıyla eşit derecede ve aynı şekilde kullandırması gereklidir.
6. Entegrasyon Faaliyetlerine Katılma (md. 33): Mültecilerin içinde buldukları topluma daha iyi entegre olabilmeleri için üye devlet çeşitli uyum etkinliklerinde bulunmalıdır. Öte taraftan ikincil koruma statüsü sahipleri içinse üye devletler uygun gördükleri halde uyum etkinliklerinde bulunmalıdırlar.

Belirtmek gerekir ki, Direktifin 3. Maddesi uyarınca üye devletler mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahipleri için daha lehe düzenlemeler de yapabilirler.

2011 tarihinde Mülteci ve İkincil Koruma Statüsüne İlişkin Standartlar Konusunda Parlamento ve Konsey Yönergesi⁶⁰ çıkarılmış ve 2004 tarihli Direktif güncellenmiştir.⁶¹ Yönergenin dibace kısmında yer alan 39. Maddede, Stockholm Programı⁶² kapsamında AB Bakanlar Konseyinin mülteciler ve ikincil koruma statüsü sahipleri için ortak birer statü yaratılması çağrısına uyulduğu ve gerekli ve objektif istisnalar hariç mülteciler ile ikincil koruma statüsü sahiplerinin bu Direktif kapsamında yer alan statüleri kazanırken ve hakları kullanırken **eşit muamele**ye tabi olmasının kabul edildiği belirtilmiştir. 2004 tarihli Direktifin aksine “mülteciler ve ikincil koruma statüsünden yararlanacaklar” ifadesi yerine “uluslararası korumadan yararlanacaklar” şeklinde bir ifadenin tercih edilmesi bu amaçlarla bağdaşır niteliktedir.

Bu Yönergenin amacı olarak dibace kısmında yer alan 1. Maddede, uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişilere bu hakkın sağlanması için gerekli asgari koşullarda ve sahip olunacak haklarda çeşitli değişikliklere gidildiği ifade

⁶⁰ 2011 tarihli Mülteci ve İkincil Koruma Statüsüne İlişkin Standartlar Konusunda Parlamento ve Konsey Yönergesi metni için bkz.

<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj>.

⁶¹ Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 296.

⁶² AB’de 2010-2014 yılları arasında uygulama alanı bulan ve temel haklar, azınlık hakları ve özel koruma türlerine ihtiyaç duyanlara tanınacak haklar gibi hedeflerin benimsendiği Stockholm Programı için bkz.

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2010.115.01.0001.01.ENG&toc=OJ:C:2010:115:TOC.

edilmektedir. Gerçekten de Vasıf Direktifinde 24. Maddede düzenlenmiş olan oturma izni ve 26. Maddede düzenlenmiş olan iş gücüne katılma bakımından değişiklik yapılmıştır.

1. Oturma izni (md. 24): 2004 tarihli Vasıf Direktifinde asgari bir süre öngörülmemesine karşın, artık ikincil koruma statüsü sahiplerine verilen oturma izni yenilenirken bu izin asgari iki yıl olacak şekilde uzatılacaktır.
2. İş gücüne katılma (md. 26): Yeni düzenleneme ile birlikte uluslararası koruma statüsünden yararlanacak olan herkes bu maddede düzenlenmiş olan haklardan aynı biçimde ve 2004 tarihli Vasıf Direktifinde mülteciler için öngörüldüğü kapsamıyla yararlanacaktır.⁶³

c. Kaybedilmesi ve İkincil Korumanın Haricinde Tutulma

Kişiyi ikincil koruma statüsü verilmesine neden olan olaylar ortadan kalkmış veya değişmiş ve bunun yanında üye devlet tarafından ikincil koruma statüsü tanınan kişi bakımından artık ciddi bir zarar tehlikesi bulunmadığının takdiri halinde verilen statünün geri alınması söz konusu olur (md. 16).

Çeşitli durumlarda kişi ikincil koruma statüsünün haricinde de tutulabilmektedir. Bu haller⁶⁴ direktifin 17. Maddesinin 1.fikrasında sayılmıştır.

- a) Kişi; barışa karşı suç, savaş suçu veya insanlığa karşı suç gibi suçlular için hükümler koyan uluslararası belgelerde tanımlanan belgelerde tanımlanan bir suç işlediyse veya;
- b) Ciddi bir suç işlediyse veya;
- c) Birleşmiş Milletler Şartının dibacesinde ve 1 ve 2. Maddelerinde gösterilmiş olan amaç ve ilkelere aykırı bir suç işlediyse veya;
- d) Mevcut bulunduğu üye devletin ve toplumun güvenliği için bir tehlike oluşturuyorsa.

Belirtmek gerekir ki 17. Maddenin 1. Fikrasında yer alan sebepler dışında bir sebeple menşe ülkesinde bir veya birden fazla suç işleyen, bu suç nedeniyle ceptırılacağı cezanın korkusuyla menşe ülkesini terk eden ve bulunduğu üye devlette bu suçu işlemiş olsaydı hapis cezası verilmesini gerektiren hallerde, üye devlet bu kişiyi ikincil korumadan hariç tutabilir.

⁶³ Vasıf Direktifinde mülteciler için yapılan düzenlemenin kapsamı yukarıda incelenmişti, bkz. sf. 13

⁶⁴ Bahsedilen sebeplerin 1951 Sözleşmesinin 1 (F) maddesinde sayılan sebepler ile uyumlu olarak düzenlendiği görülmektedir.

d. Avrupa Birliği Adalet Divanının (ABAD) Yaklaşımı

ABAD'ın ikincil koruma statüsünü ele aldığı birçok kararı⁶⁵ bulunmaktadır, bunların hepsinin incelenmesi bu çalışmanın kapsamını oldukça aşacağından biz burada yalnızca bir karara değinmekle yetiniyoruz. Bu karar E.G. v Republika Slovenija⁶⁶ kararıdır.

AB'nin 2013/32/EU sayılı Uluslararası Koruma Statüsünün tanınması ve kaldırılması hakkında Direktifinin 46. Maddesinin 2. Fıkrasının 2. Paragrafında kendisine ikincil koruma statüsü tanınmış ve bu statünün tanıdığı hakların ilgili üye devlette mülteciler için tanınan haklar ile aynı olması durumunda, kişinin kendisine mültecilik statüsünü tanınmadığına dair karara karşı sahip olduğu aktif başvuru hakkına, üye devletin takdiri ve kişinin hukuki yararının olmaması nedeniyle izin verilemeyecebileceğini düzenlemektedir. Somut olayda Slovenya Mahkemeleri ilgili Direktifin bu hükmü için ABAD'a ön karar usulü yoluyla başvurmuş ve bu hakkı kullanmak isteyen ikincil koruma statüsü sahibi kişinin, somut olayda, mültecilere tanınan ve ikincil koruma statüsü sahiplerine tanınmayan haklardan yararlanmayacak veya henüz yararlanmamış olmasının bir etkisinin olup olmadığını sormuştur. ABAD verdiği kararında mülteci statüsü ve ikincil koruma statülerinin birbirinden farklı statüler olduğunu, bu nedenle ilgili hükümde yazan "aynı şekilde düzenlemişe" ifadesinin dar biçimde yorumlanması gerektiğini ve düzenlemelerin "gerçekten" aynı olması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte ABAD üye devletlerin ilgili hüküm hakkında karar verirken somut olayın özelliklerine göre hareket etmemeleri, yasal mevzuatlarında tanıdıkları haklara göre objektif bir değerlendirme yapmaları gerektiğini söylemiştir.

2. Fransa

Fransa Göç Kanunu uyarınca kendisine mülteci statüsü tanınamayan ancak geri gönderilmesi halinde ölüm cezası, işkence veya gayri insani muamele veya genelleştirilmiş şiddete maruz kalacak kişilere ikincil koruma statüsü sağlanmak zorundadır. Bu statü bir devlet kuruluşu olan OFPRA tarafından tanınır.⁶⁷ Fransa, bir

⁶⁵ İkincil koruma statüsüne ilişkin ABAD kararlarına aşağıdaki adresten ulaşılabilir:

https://www.asylumlawdatabase.eu/en/case-law-search?f%5B0%5D=field_keywords%3A81.

⁶⁶ Case C-662/17. Karar için bkz.

<https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=5c3dae194>.

⁶⁷ Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), 75-76, paragraf 211-214.

AB ülkesi olması sebebiyle yukarıda yapılan açıklamalarda bahsedilen haklar ve yükümlülükler Fransa için de genel itibari ile geçerlidir.

OFPRA'nın sunduğu verilere göre Fransa'da 2019 yılında kendisine ikincil koruma statüsü tanınan 8.466 kişi bulunmaktadır.⁶⁸

2018 tarihli yeni Göç Kanunu ve 2019'da kabul edilen 20 maddelik Reform Paketi sığınmacılar ve mültecilere verilen hakları önemli ölçüde kısıtlamıştır. Sığınma başvurusu süresi, Fransa'da çalışma süresi, sınır dışı etme süreleri kısaltılmıştır. Bununla birlikte daha önceden sadece Fransa'da işlenmiş suçlar için mülteci statüsü kaldırılabilirken, artık başka bir AB ülkesi veya bir üçüncü ülkede işlenen ve Fransa tarafından demokratik olarak tanımlanan ülkelerde işlenen suçlar için de bu statü kaldırılabilir. Nihayet daha önce ikincil koruma statüsü sahipleri aile birleşimi haklarını yalnızca ebeveynleri için kullanabilirken, bu düzenleme ile artık ebeveynlerinin yanında kız ve erkek kardeşleri için de bu hakkı kullanabileceklerdir.⁶⁹

3. Birleşik Krallık

Yukarıda AB'nin 1999 yılından bu yana Ortak Avrupa İltica Sisteminin yaratma çabalarının olduğundan söz edilmişti. Ancak Birleşik Krallık AB üyesi olduğu bu dönemlerde Avrupa Birliği'nin işleyişine Dair Anlaşmanın 5. Başlığının 3. Bölümü olan Özgürlük, Güvenlik ve Adalet alanı için “opt-out” hakkını kullanmıştır.⁷⁰ Birleşik Krallık dilediği takdirde, bilgi verilmesi koşuluyla sonradan katılım (opt-in) imkanına sahipti. Bu nedenle Birleşik Krallık'ın tamamlayıcı korumaya ilişkin düzenlemeleri AB ile belli noktalarda farklılık gösterir.

Birleşik Krallık'ta tamamlayıcı koruma; insancıl koruma (*Humanitarian Protection, HP*) ve takdire bağlı izin (*Discretionary Leave, DL*) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bununla birlikte 2016 yılında Göç Kanununun 67. maddesi ile UASC izni (*Unaccompanied Asylum Seeking Children (UASC) Leave*) yaratılmıştır.⁷¹ Bu uluslararası koruma statüleri bakımından bir hiyerarşik sıra mevcuttur. Mülteci statüsü en geniş korumayı sağlarken bunu sırasıyla İnsancıl Koruma ve Takdire Bağlı

⁶⁸ “Statistics France,” AIDA, erişim 14 Mayıs, 2020, <https://www.asylumineurope.org/reports/country/france/statistics>.

⁶⁹ İlgili madde hükümleri ve Fransa'nın 2016 yılında 85.000, 2017 yılında ise 100.000 sığınma başvurusu aldığı ve bu nedenle ilgili kanun değişikliğine gidildiği hususunda bkz.

“Asylum and Immigration,” Gouvernement de la France, erişim 14 Mayıs, 2020, <https://www.gouvernement.fr/en/asylum-and-immigration>

⁷⁰ Birleşik Krallık için AB tarafından kabul edilen 21 sayılı ek protokol için bkz.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12016E%2FPRO%2F21>.

⁷¹ 2016 tarihli İngiliz Göç Kanununun 67. Maddesi için bkz.

<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2016/19/section/67/enacted>.

İzin statüleri izlemektedir.⁷² Fransa'nın aksine, bu statülerin tanınması zorunlu olmayıp tamamen takdiridir ve Sığınma Yönergesinde detaylı olarak gerekli koşullara yer verilmiştir. Bu statüleri İçişleri Bakanlığına bağlı Göç ve Vatandaşlık Müdürlüğü (*Immigration and Nationality Directorate of the Home Office*), (*IND*) vermeye yetkilidir.

Tamamlayıcı koruma şekillerinden ilki olan İnsancıl Koruma statüsü 1951 Sözleşmesinin kapsamına ek olarak genişletilmiş şiddet veya kamu düzenini ciddi anlamda bozan durumlardan kaçan kişilere tanınır. Takdire bağlı izin statüsünün verilmesi ise çok daha sınırlı durumlarda meydana gelmektedir. Bu hallere örnek olarak; menşe ülkedeki düşük hayat ve sağlık koşullarının varlığı, geri göndermenin AİHS md. 3 ve md. 8'e aykırılık oluşturması, İnsancıl Koruma statüsü verilen kişinin bu statüsünün kaldırılması halleri verilebilir.⁷³ UASC statüsü ise İnsancıl Koruma ve Mülteci statüsü kazanamayan ancak Avrupa'dan gelen ve yine de korumaya layık olan çocuklar için tanınır. Koruma 2,5 yıl için veya çocuk 17,5 yaşına gelene kadar ve hangi halde koruma daha kısa süreli olacaksa o süre için verilir. Çocuk 18 yaşına geldiğinde kendisine bu statü verilemez.⁷⁴

Birleşik Krallık'ta, Eylül 2019 edinilen ve Birleşik Krallık hükümeti tarafından sağlanan verilere göre, 2019 yılında sağlanan İnsancıl Koruma Statüsünden yararlanan 1.099 kişi, Takdire Bağlı İzin statüsünden yararlanan 153 kişi ve UASC izninden yararlanan 202 kişi bulunmaktadır.⁷⁵

Birleşik Krallık'ta mülteciler ve insancıl koruma statüsü verilen kişilere aynı zamanda Birleşik Krallık'ta statülerin kazanılması ile birlikte beş yıllık bir oturma izni, iş gücüne katılma hakkı ve sosyal yardımdan faydalanma hakları da verilir.⁷⁶ Belirtmek gerekir ki İnsancıl Koruma ve Takdire Bağlı İzin statülerine sahip kişiler mültecilere tanınanlarla benzer haklara sahiptir. Çalışma hakkı, sağlık ve sosyal hizmetlere erişim hakkı, geri kabul hakkı ve göçmen statüsüne ilişkin belgelere erişim

⁷² Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), 86, paragraf 250.

⁷³ Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), 85-86, paragraf 249.

⁷⁴ Bu konuda detaylı bilgi sunan The Home Office, *Children's Asylum Claims* (London: Home Office, 2019) raporu için bkz.

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/825735/children_s-asylum-claims-v3.0ext.pdf.

⁷⁵ "How many people do we grant asylum or protection to?," Government of the United Kingdom, erişim 14 Mayıs, 2020, <https://www.gov.uk/government/publications/immigration-statistics-year-ending-september-2019/how-many-people-do-we-grant-asylum-or-protection-to-data-tables>.

⁷⁶ "Refugee Law and Policy: United Kingdom," Library of Congress Law, erişim 14 Mayıs, 2020, <https://www.loc.gov/law/help/refugee-law/unitedkingdom.php>.

hakkı bunlar arasında sayılabilir. Fakat seyahat belgesi ve aile birleşimi hakları bakımından mülteciler ile sahip oldukları haklar farklılık göstermektedir. Seyahat belgesi bakımından bu kişiler şayet kendi ülkelerine başvurmamak için haklı bir sebepleri yoksa, kendi ülkeleri tarafından pasaportlarının geçersiz hale getirildiğini ispat etmelidirler. Bununla birlikte seyahat belgesi alabilmek için eğitim, iş, dini sebepler veya inancına dair inandırıcı sebepler gösterdiği takdirde bu izin verilir. Bu halde dahi iznin sadece söz konusu seyahate ilişkin olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca bu kişiler süresiz oturma izni kazanmadıkça aile birleşimi hakkından yararlanamazlar.⁷⁷ UASC izninden yararlanan çocuklara veli/vasi atanması, uygun barınma imkanı sağlanması ve nihayet bu çocukların eğitime ve sağlık hizmetlerine erişimini içeren geçici bakım hizmetleri sunulur.⁷⁸

Belirtmek gerekir ki 31 Ocak 2020 tarihi itibarıyla Birleşik Krallık 3 yıllık Brexit süreci sonunda AB'den çıkmıştır. Şayet Birleşik Krallık bir sefere mahsus olmak üzere sahip olduğu uzatma hakkını kullanmaz ise 31 Aralık 2020 tarihinde içinde bulunulan "geçiş dönemi" sona erecektir. Geçiş dönemi bittikten sonra AB vatandaşlarının, Birleşik Krallık'ta, üçüncü ülke vatandaşlarının tabi olduğu mülteci hükümlerine tabi olacağı öngörülmektedir. Bu tarihten sonra, Birleşik Krallık tarafından AB vatandaşlarının daha lehine düzenlemelerin getirilip getirilmeyeceği henüz bilinmemektedir.⁷⁹

4. Türkiye

Türkiye'nin 2014 yılında AB Vasıf Direktifi ile uyumlu olarak ve AB ile yürütülen Vize Serbestisi Diyaloğunun hızlandırılması amaçlarıyla Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununu (YUKK) kabul etmiştir. Kanunun kabulü ile birlikte T.C. İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) kurulmuştur. GİGM 2016 yılında hazırlamış olduğu göç raporunda İkincil Koruma statüsüne verilen önemi şu şekilde özetlemektedir:

⁷⁷ Ruma Mandal, *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")* (Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005), 87, paragraf 255.

⁷⁸ The Home Office, *Children's Asylum Claims* (London: Home Office, 2019), 72.

UASC Statüsünün Uluslararası Hukuk bakımından detaylı bir incelemesi için bkz.

<https://www.refworld.org/pdfid/538840d14.pdf>.

⁷⁹ Brexit ile birlikte Dublin Sisteminden çıkılmasının öncelikli olarak aile birleşimi hususunda önemli sorunlar teşkil edeceği, İngiltere'nin göç sisteminin bu korumayı sağlamada yetersiz kaldığı ve Brexit sonrasında AB ile özellikle mültecilerin bu alanda yaşayabileceği olası mağduriyetin önlenmesi için anlaşma yapılması gerektiği ile ilgili Lordlar Kamarasında ileri sürülen görüşler için bkz. <https://publications.parliament.uk/pa/ld201719/ldselect/ldecom/428/428.pdf>.

Bu konu ile ilgili detaylı bir inceleme için bkz. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/608835/IPOL_STU\(2018\)608835_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/608835/IPOL_STU(2018)608835_EN.pdf).

“Türkiye, uluslararası koruma başvuru talebi ret edilen bir kişi hakkında hem ulusal mevzuatı hem de 1951 Cenevre Sözleşmesinin 33. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 3. maddesi, İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesinin 3. maddesi ve BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesinin 7. maddesi ve ilgili AB Müktesebatını dikkate almakta olup ilgili kişinin insan hakkının ihlal edilmemesi için gereken özeni göstermektedir.”⁸⁰

Türkiye’de YUKK’tan önceki mevzuatta tamamlayıcı korumayla ilgili açık bir yasal temel bulunmamaktaydı.⁸¹ YUKK’un ikincil koruma kenar başlıklı 63. Maddesi ile uluslararası hukukta tamamlayıcı koruma olarak yer alan statü açıkça düzenlenmiştir.⁸²

İkincil koruma

MADDE 63 – (1) Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;

- a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek,
- b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak,
- c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir.⁸³

İkincil koruma statüsü GİGM tarafından tanınmaktadır. Belirtelim ki haklı nedenlere dayanan zulüm korkusunun ikincil koruma statüsünün belirlenmesinde bir kıstas olarak ele alınmaması bu statünün mülteci ve şartlı mülteci statülerinden temel farkını oluşturmaktadır.⁸⁴

Yapılan araştırma neticesinde Türkiye’de ne kadar İkincil Koruma statüsü sahibinin olduğuna ilişkin bir istatistiki çalışma bulunamamıştır. Fakat Uluslararası

⁸⁰ GİGM, 2016 Türkiye Göç Raporu (Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017), 70.

⁸¹ Bülent Çiçekli, *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 308.

⁸² a.g.e., 309.

⁸³ İkincil koruma düzenlemesini içeren YUKK’un 63. Maddesi için bkz.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>.

⁸⁴ Aysel Çelikel ve Günseli Öztekin Gelgel, *Yabancılar Hukuku* (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2018), 25.

Koruma statüsü için 2019 yılında 56.417 başvuru yapılmış olup Türkiye AB ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) üyeleri içerisinde sırasıyla Almanya, Fransa, İspanya ve Yunanistan'ın ardından en çok başvuru yapılan beşinci ülke konumundadır. Yapılan 56.417 başvurunun 35.042'sinin Afgan uyruklu olması dikkat çekicidir.⁸⁵

YUKK md. 63'te düzenlenmiş olan ikincil koruma ile AB Vasıf Direktifi gerek bu statünün kazanılması gerekse statünün sağladığı haklar bakımından birbirine paralellik göstermektedir.⁸⁶ Bu çalışmanın AB ile ilgili kısmında bu statünün içeriğinden detaylıca bahsedildiğinden burada sadece oraya yollama yapmakla yetinilecektir.⁸⁷

V. Sonuç

1951 Sözleşmesinin dışında kalan ama uluslararası korumaya layık olan kişilere tamamlayıcı koruma statüsünün sağlandığı bu çalışmada incelenmiştir. Ülkeler kendi iç hukuklarında tamamlayıcı koruma statüleri yaratırken uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası insancıl hukuk alanlarındaki ilkelere yararlanmış ve yararlanacaklardır. Tamamlayıcı korumaya ilişkin ilk bağlayıcı nitelikteki düzenleme AB Vasıf Direktifidir. Ülkeler açısından tamamlayıcı koruma düzenlemeleri birbirinden farklılık gösterse de temelinde hepsi 1951 Sözleşmesinde yaratılmış olan mülteci statüsünü tamamlamak ve bu sözleşme dışında kalan kimseleri ayrı bir statü yaratılarak korumaya yöneliktir. Ülkelerin iç hukuklarında genişletilmiş mülteci tanımları kabul etmeleri ve mülteciler ile uluslararası koruma statüsü sahiplerine eş haklar vermeleri bu insanların uluslararası korumadan yararlanmalarını ve dolayısıyla daha kapsamlı biçimde korunmalarını sağlayacaktır.

Kaynakça

AIDA. *Statistics France*.

<https://www.asylumineurope.org/reports/country/france/statistics> (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).

⁸⁵ "Uluslararası Koruma," GİGM, erişim 14 Mayıs, 2020, <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>.

⁸⁶ Neşe Baran Çelik, "Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri," *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2015): 79.

⁸⁷ Türkiye'deki düzenlemeler hakkında detaylı bir araştırma için bkz.

Neşe Baran Çelik, "Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri," *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2015).

- Altınsoy, Zeynep Deniz. «Yabancılar Hukuku Çerçevesinde Uluslararası Koruma.» Doktora Tezi, Çağ Üniversitesi, Mersin, 2015.
- Bayata Canyaş, Aslı. «Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi.» *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015: 73-90.
- Bilgin, Pınar. *Regional Security in the Middle East: A Critical Perspective*. London: Routledge, 2019.
- Çelik, Neşe Baran. «Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri.» *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015: 67-148.
- Çelikel, Aysel, ve Günseli Öztekin Gelgel. *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2018.
- Çiçekli, Bülent. *Yabancılar ve Mülteciler Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014.
- EASO. *Latest Asylum Trends*. 29 04 2020. <https://www.easo.europa.eu/latest-asylum-trends> (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- Ergüven, Nasıh Sarp, ve Beyza Özturanlı. «Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye.» *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2013: 1007-1061.
- Ertuğrul, Ümmühan Elçin. «Silahlı Çatışmadan Kaçanların (Yerinden Edilenlerin) Uluslararası Hukukta Korunması.» *Ankara Barosu Dergisi*, 2017: 153-180.
- European Commission. *Common European Asylum System*. https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- . *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations*. 31 01 2020. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/european-neighbourhood-policy_en (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- GİGM. *2016 Türkiye Göç Raporu*. Ankara: T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI GÖÇ İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLAR, 2017.
- . *Uluslararası Koruma*. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler> (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- Goodwin-Gill, Guy S., ve Jane McAdam. *The Refugee in International Law*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Gouvernement de la France. *Asylum and Immigration*. <https://www.gouvernement.fr/en/asylum-and-immigration> (05 2020, 14 tarihinde erişilmiştir).
- Government of the United Kingdom. *How many people do we grant asylum or protection to?* 28 09 2019. <https://www.gov.uk/government/publications/immigration-statistics-year-ending-september-2019/how-many-people-do-we-grant-asylum-or-protection-to#data-tables> (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- Karlsen, Elibrit. *Complementary Protection for Asylum Seekers Overview of the International and Australian Legal Frameworks*. 30 09 2009. https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp0910/10rp07#_Toc242080653 (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- Library of Congress Law. *Refugee Law and Policy: United Kingdom*. 21 06 2016. <https://www.loc.gov/law/help/refugee-law/unitedkingdom.php> (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).
- Mandal, Ruma. *Protection Mechanism Outside of the 1951 Convention ("Complementary Protection")*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, 2005.

McAdam, Jane. *Complementary Protection in International Refugee Law*. New York: Oxford University Press, 2007.

McAdam, Jane. «Seeking Asylum Under the Convention on the Rights of the Child: A Case for Complementary Protection.» *International Journal of Children's Rights*, 2006: 251-274.

Özkan, Işıl. *Göç-İltica ve Sığınma Hukuku*. Ankara: Seçkin Hukuk Yayıncılık, 2018.

The Home Office. *Children's Asylum Claims*. London: Home Office, 2019.

UN. *Refugees*. <https://www.un.org/en/sections/issues-depth/refugees/> (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).

UNHCR. *About Us: UNHCR*. <https://www.unhcr.org/about-us.html> (05 14, 2020 tarihinde erişilmiştir).

Vedsted-Hansen, Jens. *Complementary or Subsidiary Protection? Offering an Appropriate Status Without Undermining Refugee Protection*. Aarhus: UNHCR, 2002.